

Boško Tokin: *Terazije*

Već od naslovne strane romana *Terazije*, na kojoj se nalazi kolaž Boška Tokina, načinjen od slika, prizora i raznih lokacija ondašnjeg Beograda možemo pretpostaviti tok radnje i glavne preokupacije Tokinovog romana. Tokin započinje svoj *roman reportažu*¹ prikazom Beograda koji se menja, koji dobija novo ruho, a samim tim gubi i svoju pređašnju boemsku dušu. Postać će grad pomodarstva, koketiranja; samo u određenim delovima, i kroz određene likove, grad Beograd će sačuvati svoju pravu dušu i svoje prvobitno očaravajuće lice. U svojoj neutaživoj težnji da postane novi, moderan, savremen, Tokinov *novi Beograd*, kako ga on naziva, će doživeti niz padova i posrnuća. Beograd će postati metropola, uvek je i bio metropola, samo će doživeti niz intenzivnijih metamorfoza, koje će mu izmeniti lik i učiniti ga džunglom – betonskom džunglom, u kojoj će samo na određenim lokacijama biti moguće pronaći oaze mira, za koje će samo probrani znati i biti privilegovani da uživaju u njihovim čarima. Ostalima nije zabranjeno da dođu na oaze, ali oni ne osećaju da pripadaju takvim mestima, oni su se brzo prilagodili promeni i vrlo brzo zaboravljaju, kako se pre samo nekoliko godina živelo.

*Varoši imaju istu sudbinu koju imaju i ljudi. Sudbine su pomešane. Možda istovetne.*² Ove reči Boška Tokina, kojima on započinje svoj roman, svedoče da su ljudske sudbine uvek bile vezane za mesta u kojima se razvijaju, i nemoguće je odvojiti ljudski život od miljea u kom je nastajao i napredovao. Tako, glavni junaci Tokinovog romana *Terazije* naprosto su prožeti Beogradom i Beograd njima. Ovakvu simbiozu grada i ljudi Tokin nam prikazuje svojim avangardnim očima:

¹ Boško Tokin, *Terazije*, Biblioteka Živa prošlost, Beograd, 1988, str. IV.

² Ibid, str. 5.

Beograd i ljude u njemu, u razdoblju, kada su se stvari u gradu i ljudi u njemu menjali hipermodernom. *Nove skele se pojavljuju. Mnoštvo skela na sve strane. Beograd menja svoje lice. Samo je nebo uvek isto. Široko, divno i beskrajno.*³ Tokin poput novinara, koji je poslat na teren, izveštava o izmenama arhitekture u gradu, usput primećuje da je samo nebo ostalo isto. Čitav stil jezika, kojim je pisan roman, podseća na žurnalistički. Na jezik kojim se obaveštava, ali i na jezik u kojem nema visokog stila, i u kome ne treba tražiti odlike visoke umetnosti. Tokin se koristi ovakvim stilom, jer samo tako može na jasan način da saopšti izmene i prilike ondašnjeg Beograda. Sve se menja, samo nebo ostaje isto, što je karakteristično za avangardu, koja je svoju nadahnutost pronalazila u kosmizmu. Poput Crnjanskog, koga će nebo svuda pratiti, Tokin takođe pokušava da pronađe neku vrstu utehe u nebu, jer je samo ono stalno, nepromenljivo. Nebo je nemoguće izmeniti, dok se njegov Beograd povija prema nadolazećoj modi i trendu.

*Zbogom stari Beograde! Ti nemaš više snage da prkosiš novom Beogradu. On je već jači od tebe. Gord i ponosan sniva nove urbanističke planove. Novo vreme traži svoje.*⁴ Ovim rečima pisac se oprašta od starog Beograda, shvata da stari Beograd već u samom početku gubi trku sa nepraštajućim točkom vremena. Jedino noću Beograd postaje ponovo onaj stari. *Ono malo poezije starog Beograda još jedino noću potiskuje dinamičnu poeziju današnjice. Tada svirka cigana, pesme tamburašica, vino, stolovi pred kafanama, svaka je četvrt kuća kafana, otkrivaju: Da Istok nije sasvim iščeznuo, da se Zapad još nije odomaćio. Ljudi su još tu, ljudi balkanci. Generacije koje u sebi nose raskršća.*⁵ Noć je doba kada se utvare bude, pa tako i stari Beograd tada ponovo oživljava. Ne da mira novom, nadolazećem Beogradu, progoni ga noćima, svojim veseljem, bukom pesmama. Tada i oni pomodni Beograđani izdaju svoj novi Beograd i

³ Ibid, str. 5.

⁴ Ibid, str. 6.

⁵ Ibid.

opuštaju se u čarima starog Beograda. Tokin kaže: *Novi se Beograd bori i lomi. Još nije našao svoj dom. A ima sedmospratnica, a ima niskih kućerina. Pa ipak, on ništa nema. Nije ničiji. Ni moj, ni vaš.*⁶ Ovde prisustvujemo obezličavanju grada, autor insistira na tome da Beograd bude jedan od junaka romana, ali isključivo pasivan, Beograd je ovde samo grad, koji trpi osavremenjivanje, novogradnju, i koji postepeno gubi svoj pređašnji lik i, što je najbitnije od svega, Beograd postaje grad koji gubi svoju dušu, a svi znamo da je najvitalniji i najbitniji imaginativni deo grada njegova duša.

Likovi u romanu Boška Tokina mogu se posmatrati trostruko. Na pristalice starog Beograda, na pristalice novog Beograda i na one koji su u nekoj vrsti međusfere, na još neopredeljene ličnosti. Prvu ličnost srećemo već na samom početku romana: *Sve juri šibano tempom vremena. Nema zaustavljanja. Pa ipak jedan se beograđanin zaustavlja. Korača lagano. Zaustavio se na terasi i posmatrao Savu, ravnicu, beskrajno nebo.*⁷ Ova ličnost na početku romana može biti i sam Boško Tokin, verovatno i jeste on, čovek, koga promene koje se odigravaju oko njega uopšte ne dotiču. Čovek, koji živi svojim ritmom života. Čovek, koji ne podleže maniji ubrzavanja. Uopšteno govoreći, ovakav tip ljudske osobe oličava pripadnike starog Beograda, ljude koji za sve imaju vremenena, ljude koji su istočnjačkog, meraklijskog raspoloženja, ljude čiju stranu otvoreno brani i sam pisac.

Autor romana *Terazije* gradi svoje stablo likova poput velikih majstora filmske tehnike. Na početku, kao na filmu, data nam je scena sa jednom potpuno nebitnom ličnošću po dalji tok radnje, ali isto tako ta ličnost je ostavila izuzetan utisak na nas. Nepoznata ličnost sa početka više se neće pojavljivati, bar ne neposredno, ali će impresija, koju je ona ostavila na nas, provejavati posredno kroz sve ličnosti, koje imaju neke sličnosti (pristalice starog Beograda) sa nepoznatom

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

ličnošću. Sledeći korak koji Tokin pravi je uvođenje glavnih junaka njegovog romana, Sime Jovićeвиća i Đorđa Đurića. Ličnosti za koje će se, kao na filmu, vezati sve ostale ličnosti, i sve ostale sporedne priče romana (filma) biće ispričane samo zato što imaju neku vezu sa ovom dvojicom junaka.

Ova dva junaka živeće sličnim životom, biće opijeni idejom nacionalizma, idealizmom, ujedinjenjem Južnih Slovena, svim onim idejama, koje su se morale razviti usled pobeda u dva Balkanska rata. Pobedničke nacije maštaju, kroje neke nove, bolje prilike. Ali snove Sime Jovićeвиća i Đorđa Đurića odneće vihor jednog novog, razornog rata, koji će ostati upamćen i kao Veliki rat. Rat će ih razdvojiti, ali iako je rat strašna pošast, u jednome rat nikada ne greši, u procenjivanju karaktera. Ovakav motiv rastanka prijatelja u ratu je čest u avangardi, srećemo ga, na primer, kod Dragiše Vasića u *Crovenim maglama*, gde on na sličan način rastavlja svoje junake (Hristić će se sam raniti u nogu, kako bi izbegao užase rata, što će u Jurišiću probuditi prezrenje). Dok će Đorđe otići da gine za svoje ideje i ideale, Sima će se držati pozadine fronta i kuhinjskih šatora. Rat ih je razdvojio, a što rat razdvoji niko više ne može da spoji. *Tu se oni dele na Đorđa Đurića, starosedeoца, poklonika beogradske periferije i oštrog kritičara sveta kome pripada Sima Jovićeвиć, njegov nekada nerazdvojni drug, došljak, oličenje palanačkog duha i malograđanskog morala.*⁸ Ko jednom proživi rat, verovatno će se razočarati u njega, poput Đorđa, dok onaj ko nije okusio borbu verovovaće da treba nastaviti dalje, do neke konačne pobede, ali koja je pobeda konačna? Takva pobeda ne postoji, postoji samo konačna smrt. To se Đorđu izbistrilo na kraju rata, zato on odbija da bude oficir, poručnik pobedničke vojske. On napušta vojsku i autor pravi od njega tipičnog avangardnog junaka. Junaka koji shvata da je rat besmislen,

⁸ Jelena Panić, *Socijalne margine u delima „Strast Davida“ S. Pijade i „Terazije“ Boška Tokina*, Srpski jezik, književnost, umetnost: zbornik radova sa naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu 26. i 27. oktobra 2007, knjiga 2, str. 177.

da vodi u propast, da se ne ratuje za dobrobit ljudi, nego za neke ideje, više ciljeve od kojih običan narod nema nikakve koristi. Boško Tokin ovakvim raspletom okolnosti sledi Krležu, Crnjanskog i mnoge druge savremenike, koji u ratu ne vide ništa drugo sem propasti i uludog gubljenja života. Ovakvo razmišljanje četrnaest godina posle Prvog svetskog rata sigurno nije naišlo na odobravanje kritike, setimo se Crnjanskog, koji je morao da ostavi samo trećinu teksta svog *Dnevnika o Čarnojeviću*, jer je izrekao neke neporecive istine rata. Rezignirani Crnjanski će ostatak *Dnevnika o Čarnojeviću* čak i spaliti ogorčen na neukost i neprihvatanje istine od strane kritike. Tokina će zadesiti slična situacija, pa će za njegov roman *Terazije* Jovan Popović reći da je „skandalozna hronika“, i još jedan dokaz „kako je ova generacija naše umetničke avangarde bila bez socijalnog i ideološkog stava, kako se zbog toga ona prva mladalačka egzaltacija i intelektualna revolucionarnost ispucala u frazama i kako sada nema više šta da kaže”.⁹

Ženski likovi Tokinovog romana jako su značajni, jer su oni najbolji pokazatelj društvenih okolnosti i socijalnih prilika tadašnjeg Beograda. Žene Tokinovog romana su samostalne, moderne. *Beogradske žene bile su lepe, luksuzne, elegantne*.¹⁰ Ovo su bile reči stranaca, koji su bili očarani izgledom beogradskih žena. Možemo kroz roman analogno posmatrati gradacijsku promenu žena i Beograda. Kroz Oliveru, Olgu i Zoru možemo videti čitav spektar tadašnjeg Beograda. Ustanoviti da su skoro svi brakovi nesrećni, da se sklapaju kao i stotinama godina ranije isključivo iz materijalne koristi. Prisustvovaćemo preobražaju Olge, koja od uzorne žene, činovnice, postaje koketa, žena koja će se izgubiti u čarima visokog društva. Olga će postati jedna vrsta noćne more Đurićeve, postaće žena zbog koje će Đurić izjaviti da: *intelektualac*,

⁹ Ibid, str. 174.

¹⁰ Boško Tokin, *Terazije*, str. 53.

*uz to siromah, ne sme da se ženi.*¹¹

Upravo priču Đorđa i Olge, poput priče o Đorđu i Simi, možemo metaforično shvatiti kao sudar starog i novog Beograda. Kao svojevrsan rat svetova, svetova koji se ne podnose. Olga će doživeti jedan vid odiseje, ona će od činovnice, Đorđeve žene, preko kokete i žene koju svako može imati ako je novčanao situiran, ponovo želeti da postane Đorđeva žena. Na ovom mestu u romanu Tokin daje pobedu starog Beograda, jer i pored svega što je Olga proživela, pored luksuza, koji ju je neprestano okruživao, ona želi da se vrati u prvobitno stanje, jer je samo u prvobitnom stanju osetila ljubav, koju može imati samo u starom Beogradu – novi Beograd je hladan, u novom Beogradu nema mesta romantici. Novi Beograd je haotičan, grozničav, u njemu nema vremenena za milovanja i maženja, već samo mora da se ide napred, nikako se ne sme ostati u mestu, stagniranje novi Beograd ne prašta. Ovakva mešovita ljubav je osuđena iz samog korena na propast, Đorđa će Olga gurati u ambis ne shvatajući šta čini, na posletku će Đorđe ponovo izreći svoj zaključak: *Ženidba nije za intelektualca, bio bogat ili siromah. Ljudi kao ja ne mogu u ženi naći pomogača, druga, biće koje bi zajedno samnom vibriralo. Ne samo seksualno. Ja sam kriv. Mene muče problemi, nju izbor novog šešira.*¹² Autor ovde pokreće pitanje intelektualca i iznosi romantičarsko shvatanje, da intelektualci ne pripadaju ovom svetu, da su otuđeni i retko kad rođeni pod srećnom zvezdom. Tokin ovo i potvrđuje: *Sve jasnije je bilo Đuriću, i tek posle ovog nesrećnog braka, da je on jedan od onih koji imaju šta da traže u svome „ja“, da je u osnovi pesnik, čovek koji prema tome ima emocije, poglede, misli, snove, vizije, potrebe koje treba saopštiti.*¹³

Olga će Đorđa varati sa njegovim najboljim prijateljem, Strahinjom Nedeljковиćem, i kroz ovaj primer Boško Tokin prikazuje jedno novo,

¹¹ Ibid, str. 53.

¹² Ibid, str. 48.

¹³ Ibid, str. 54.

moderno savremeno beogradsko društvo. Pisac ovde ruši tradicionalne sakralne zavete prijateljstva i braka, nešto što je bilo nezamislivo da se odvija u patrijarhalnoj zajednici, odvija se kod Tokina u romanu. Nema više dvoboja oko devojaka, izgaranja, patetisanja već Tokin daje avangardno mirenje sa sudbinom oličeno kroz lik Đorđa, koji se ponaša smireno, iako je Tokin oko njega kreirao neprijatnu situaciju u kojoj bi se mnogi karakteri slomili. Razvod Đorđa i Olge slika se isto u modernom duhu. Đorđe lako dobija razvod, nema nikakve pompe oko razvoda, a setimo se samo šta je bilo nekoliko decenija ranije, kad je neko hteo da se razvede. Tek sa razvodom Đorđe će osetiti malo prave, istinske sreće: *učtivo se poklonio i za malo nije poljubio ruku predsedniku Duhovnog Suda. A kada je izašao na ulicu, počeo je da se smeje kao da je poludeo. Samo se cerekao. Bio je veseo, razdragan, osećao se lakim i slobodnim.*¹⁴

Još jedan zanimljiv brak treba pomenuti, brak Svetislava Bogosavljevića i Zore. Kroz ovaj brak možemo sagledati političku situaciju Beograda, i još jednom se uveriti da brakovi Beograda nisu bili srećni. Svetislav Bogosavljević bi sigurno mogao biti učesnik jedne Nušićeve političke komedije. Beskrupulozni ministar Bogosavljević je karakterističan, vanvremenski predstavnik iskvarenog, korumpiranog ministra. *Bogosavljević je bio naročito vešt u ućutkivanju onih partiskih ljudi koji su počeli da mu smetaju. Uopšte bio je prvoklasni intrigant, najveštiji onda kada je radio iza kulisa.*¹⁵ Vrhunac izopačenosti Svetislav Bogosavljević doživljava u trenutku kada pita svoju ženu Zoru da flertuje sa jednim političarem koji mu smeta. On takav čin ne smatra osuđujućim, u stvari, to je njegova svakodnevica sazdana od intriga i spletki. Bogosavljević, čak i kad bude bio zahvaćen vrtlogom preljube, ostaje priseban, sve mora biti tiho, položaj se ni po koju cenu ne sme ugroziti. Olgi će se rešiti tako što će joj isplatiti onoliko novca koliko je

¹⁴ Ibid, str. 52.

¹⁵ Ibid, str. 40.

zahtevala, samo da sve ostane pod velom tajne, sakriveno i diskretno.

Token pod okrilje Svetislava Bogosavljevića stavlja Simu Jovićevića, sada čoveka, koji postaje potrošna marioneta u rukama ministra, osobu koja bi sve dala da se usigne na društvenoj lestvici. Sima Jovićević postaje samo oruđe, ali jako vredno i predano oruđe koje ne preza ni od čega da bi ostvarilo svoj cilj. *Bogosavljeviću se Sima dopao možda zato što je on pokazivao veliko interesovanje za sve ono što je on govorio. Sima je imao dobar nos i osetio da je Bogosavljević sve moćniji u stranci, pa je glasno komentarisao njegove reči trudeći se da to kaže smišljeno, biranim rečima. Sima nije mnogo govorio, on je dugo mislio šta će reći, i ono što misli da kaže nekoliko je puta ponovio u sebi bojava se da se ne prebaci i trudio se da govori u zgodnom trenutku.*¹⁶ Na liku Sime Jovićevića, Token nam pokazuje kako se trebalo vladati u ondašnjem Beogradu, ne bi li se stekao uzoran položaj. Autor ovde upućuje jasnu kritiku beogradskom društvu, naznačuje mu u šta se pretvorilo, pokazuje ko vlada narodom i ko ima moć, a moć imaju samo oni koji su na sve spremni: ljudi beskičmenjaci, ljudi bez sopstvenih ideja i razmišljanja, ljudi koji su spremni samo da slede i da ne pitaju za posledice. Sima Jovićević je prototip ovakvog čoveka. Iako ga svi smatraju glupim čovekom, koji prosto ne pripada visokom društvu, on se uz pomoć svoje glavne osobine, a to je da čuti i ništa ne pita uspinje sve do mesta narodnog poslanika.

Najtačnije ga opisuju reči njegove žene Olivera: *Olivera je uvidela da Sima nije muž koji bi joj odgovarao. Intelektualno nije ni ona jača, ali je ipak suptilnija i toliko inteligentna da uvidi da je Sima plitak, dosadan i da ništa sem politike, političkih spletki, kombinacija, „pakovanja“ ništa ne zna.*¹⁷ Uvidela je da je Sima samo pretenciozan, da voli da govori „sa visine“, da voli da govori i o stvarima koje ne zna. Da Sima nije džentlmen i kavaljer za koga se izdaje, najviše dolazi do izražaja kroz njegov seksualni život sa suprugom. *Seksualni prohtevi Sime bili*

¹⁶ Ibid, str. 42.

¹⁷ Ibid, str. 70.

su minimalni. Kada se i približio ženi on je to činio skoro isto onako kao da se približio javnim ženama, sa kojima je ranije imao posla. Bio je vulgaran, prost. Tu se najbolje pokazalo da je daleko od svog tog francuskog rafinmana o kome je toliko govorio.¹⁸ Ovakvo Simino ophođenje dovodiće Oliveru do krajnje seksualne nezadovoljenosti, pa će na ovom mestu Tokin pokušati da nas šokira prikazom Oliverinog onanisanja. Tokin će u ličnosti Olivere spojiti ženu koja je nezadovoljna, ali koja se ne miri sa svojom sudbinom. Ona će tražiti sebi pogodnog čoveka, koji će biti sve ono što Sima nije, koji će biti diskretan i nežan, a naći će ga u Francuzu Peltenu. Ponovo Tokin na primeru Olivere i Sime pokazuje da brakovi Beograda nisu srećni, i onda baca Oliveru u aferu. Aferu su kod Tokina tako česte i uobičajene. Aferama Tokin portretiše nezdrav i izopačen ljubavni život Beograda, koji u svojim brojnim preobražajima negde gubi i osećaj za istinsku ljubav.

*Eno, onomad kod Zore na čaju. Baš je seljak. Počeo nešto Sima da priča, pa ti se zapetljao. Hteo nešto važno francuski da dokazuje. Zora ga sluša pa će reći: Vidi se, Simo, da nisi odavno bio u Parizu. Pardon, kaže Sima, ja sam bio prošle godine. A, tako, nastavlja Zora, ali onda nisi ništa video.*¹⁹ Ovo mesto u romanu služi Tokinu da istakne malograđanski duh, ograničenost, fokusira se na čoveku za koga bi važila izreka: vo u Rim, vo iz Rima. Nasuprot njemu, on daje predstavnike urbanog duha: Ristu Kokića i Zoru Bogosavljević. Ljude koji su krajnje neuobičajeni za ono vreme. Kako će nekoliko decenija kasnije Slobodan Šijan reći u svom filmu *Davitelj protiv davitelja*, da velike metropole moraju imati velike zločince, tako će Tokin u svom romanu *Terazije* pokušati da šokira sa Ristom Kokićem, homoseksualcem, transseksualcem, koji se prurušava u toticu. Verujem da je to, u Beogradu Tokinovog vremena, bio pravi skandal. Rista Kokić, iako čovek neobične seksualne prirode, ujedno je i predstavnik novog Beograda, ali isto tako i starog. U njegovoj

¹⁸ Ibid, str. 73.

¹⁹ Ibid, str. 61.

ličnosti Tokin spaja duh centra grada i periferije. On je čovek koji ima razumevanja za sve, osim za ljude poput Sime Jovićeвиća. Rista prezire tu novopečenu gospodu, koja niti ima manira niti sposobnosti da bude nosilac beogradskog društva. Iako seksualno nastran, Rista ni u jednom trenutku ne izaziva prezrenje, čak pisac svesno roman tako gradi da mi prema njemu gajimo simpatije. Rista je jedan od retkih likova romana koji nisu podlegli preobražaju Beograda, koji čuvaju svoje autentično bivstvovanje.

Tokin će samo jednom paru u njegovom romanu podariti da bude istinski srećan. Taj par su Zora Bogosavljević i Strahinja Nedeljković. Prosto je bilo za očekivati da autor negde mora spojiti ova dva bića. Tokin to i potvrđuje: *Mogu izvesni ljudi da budu udaljeni izvesno vreme, pa i veoma dugo, ma kako bili raznog položaja, oni će se naći, približiti, sjediniti ako su im temperamenti, duše slične. Ma koliko društvo bilo komplikovano, slične se sudbine nađu. Ima atraktivne sile koja će ih kroz svih prepreka, udaljenosti i prividnih razlika privući. Oni se pre ili posle moraju naći.*²⁰ Tokin nam na slici Zore i Strahinje prikazuje idealnu ljubav. Zora i Strahinja su harizmatične ličnosti, vode se renesansnim načelom carpe diem, obrazovani su, u njima nema malograđanskog duha i kao takvi oni su tipični moderni Beograđani, ali iako su moderni, iako su se prilagodili promenama, koje Tokinov novi Beograd nosi, oni su upravo tip Beograđana, koji Tokin priželjkuje da se razvije u njegovom novom Beogradu. Tokin ih opisuje rečima: *Ona, žena ministra, bezbrižna, sa reputacijom kokete, stvorena da flertuje i da živi raskošno, amoralna, paradoksalna, rafinovana, plod ukrštanja raznih rasa, imala je u sebi srpske, cincarske, poljske krvi. On, bogat, samostalan, rano bez roditelja, nestalan, ljubopitljiv, željan novih senzacija, promena, perverznan, amoralan, paradoksalan, pokušao je da se bavi raznim stvarima, živio je u izvesnom strahu da nešto što je interesantno ne propusti.*²¹ Tokin će na

²⁰ Ibid., str. 93.

²¹ Ibid.

njihovom primeru, i na primeru Đorđa i totice Zuze, prikazati svoje viđenje moderne veze. Vezu između Đorđa i Zuze svakako treba smatrati modernom, možda čak i savremenijom nego vezu Strahinje i Zore, jer Đorđe i Zuza faktički i nisu u vezi, oni su zajedno samo zbog uživanja, a ovakvo viđenje veze između muškarca i žene čak i danas izaziva dugotrajne rasprave.

Token će svom idealnom paru, Zori i Strahinji, podariti samo jednu godinu sreće. Pisac će ih razdvojiti na jako surov način, Zorinim samoubistvom. U ovom samoubistvu takođe treba tražiti avangardnih odlika, jer Zora se ne ubija iz očaja i tuge, nego se ubija jer je svesno promislila šta bi joj dalji život doneo. Token ovde prikazuje dvoje ljubavnika, beskrajno srećnih, i jednog od njih, koji shvata da što je osetio za tih godinu dana, više nikad neće moći da se ponovi: *Strahinja, mili moj Straško, ima li smisla produžiti život posle ovih divnih časova koji su samo uspomena? Strahinja, šta meni još život može da pruži. Navršila sam 39. godinu. Šta bi me čekalo? Ono što si mi ti dao niko ne može više pružiti, pa ni ti Straško: ne ljuti se što tako govorim.*²² Zora bistrog razuma ispija bočicu otvora, Token simbolično, pre Zorine smrti, kreira filmsku viziju u njenoj glavi i sobi i, kada se taj film završi, Zorin život je svršen, samo se na Radio Beču čuju taktovi Vagnerovog *Parsifala*. Kroz sliku Zore i modernih tehničkih sredstava: filma i radija, Token još jednom želi da istakne njenu upućenost i savremenost u sve čari modernog života. Iako potpuni pristalica života novog Beograda, Zora služi Tokinu kao eksponat, koji nam kazuje da i ti novi, savremeni ljudi mogu imati dušu i da na njima počivaju osnove urbane kulture i egzistencije.

Najkompleksnija ličnost u romanu *Terazije* je svakako Đorđe Đurić. U Đorđu Đuriću Token združuje sve one osobine, koje bi po mišljenju pisca činile idealnog Beograđanina: *Voleo je Beograd kao umetnik. Voleo je Beograd kao umetnost a ne kao stvarnost. Tu stvarnost je i suviše dobro*

²² Ibid, str. 123.

poznavao i ona ga nije mogla oduševiti.²³ Poput antičkog filozofa Diogena, koji je usred bela dana, upaljenog fenjera tražio čoveka, Đurić traga za ljudima po svom Beogradu. On ih traži, ali retko, skoro nikad ne naiđe na čoveka, koji ga razume, koji shvata potencijal vremena u kom se nalaze. Đurić shvata, da iako se Beograd nezadrživo menja, da u toj promeni treba tražiti mogućnost, da upravo dok se menja Beograd je moguće preoblikovati. Kada Beograd bude završio svoju metamorfozu, mogućnost da se nešto preuredi biće minimalna, zato Đurić pokreće razne novine, započinje borbe na različitim frontovima, kako bi otrgnuo Beograd od pomodarstva i malograđanštine. *Biti živ, živeti, znači boriti se. Stalno. Strašno je biti živ. U borbi ima pobednika i poraženih. Retko, vrlo retko, izmirenja, sporazuma.*²⁴ Đurić je kroz mnoge novine bio pionir, pokretač borbe, sejač kritike upućene svojim sugrađanima. Ali on je pisao u tim časopisima samo do trenutka dok je to značilo borbu, čim su ti časopisi počinjali da menjaju svoj kurs i kad su postali opšte poznati, Đurić ih je napuštao i pokretao nove, još revolucionarnije časopise. Razmišljanja drugih o Đorđu Đuriću bila su slična, ali uvek pogrešna: *Ima srećnu prirodu. Nema za njega „zime“; Lako je njemu. Takvi ljudi koji se ne sekiraju najbolje prolaze. On bi se i na Marsu snašao; Neozbiljan je; Ne oseća tragičnost vremena.*²⁵ Ovo je samo par nesrećnih konstatacija Đurićevih sugrađana, koji nisu umeli da pored sebe prepoznaju obrazovanog čoveka, intelektualca, koji se služio svim mogućim načinima i metodama da grad Beograd usmeri na pravi put. Tokin će citirati i Getea: *Čovek akcije uvek je nesavestan, savest ima jedino kontemplativac.*²⁶ Ove Geteove reči najbolje demantuju mišljenja Đurićevih sugrađana i pokazuju koliko je Đurić bio zapravo svestan situacije i vremena u kom se nalazi.

²³ Ibid, str. 88.

²⁴ Ibid, str. 99.

²⁵ Ibid, str. 87.

²⁶ Ibid, str. 135.

Dorđe Đurić će na kraju sve svoje nade položiti u sport. U sportu će tražiti viteško nadmetanje, misleći da tu ne može da se manipuliše ljudskim karakterima i kapitalom. *Sport je za njega bio manifestovanje novog bratstva ljudi, simfonija budućeg čovečanstva, mogućnost jedne nove filozofije. Mislio je da će sportska generacija biti i generacija novih konstruktora, novih izgraditelja. Smatrao je da i sport ostvaruje onu duboku stvarnost čije je fragmente osećao u sebi.*²⁷ Tokin će iskoristiti Đurićevu opijenost sportom da prikaže njegovu neutaživu žeđ za poboljšanjem Beograda. Đurić će u sportistima videti pesnike dolazećeg vremena. Sirove, ali ipak ljude koji su nosioci nečeg novog, a istovremeno to novo nije ništa pogubno po grad, već čak ima rehabilitujuću moć. On će u sportu tražiti mogućnost da izgradi svog natčoveka, videće u sportistima mogućnost za stvaranje jedne nove, čiste, napredne generacije. Đurić će toj sportskoj omladini opraštati i što ne poznaje književnost i filozofiju. Verovaće da sve te emocije, koje čovek doživljava putem umetnosti, sport može da nadomesti. Tokin nam Đurića prikazuje i kao podvojenju ličnost – jedna Đurićeva strana ličnosti planira i zamišlja da su se njegove ideje ostvarile, dok je druga strana njegove ličnosti svesna jave, i zna da se njegovi planovi i ideje nikada ne mogu ostvariti u potpunosti. Na kraju će ga i sport izneveriti. Mnogi će koristiti sport kao paravan za građenje karijere i za uzdizanja na društvenim lestvicama, dok će drugi u tome videti puku zabavu masa.

Tokin svoj roman *Terazije* završava slikom Đurića na Laudanovom šancu, na Zvezdari. Odatle Đurić posmatra svoj voljeni grad, doživljava ga na sličan način kao što ga Miloš Crnjanski prikazuje trideset godina kasnije u svojoj poemi „Lament nad Beogradom“:

*Ti, međutim, širiš kao labud krila,
Zaborav, na Dunav i Savu, dok spavaju.*

²⁷ Ibid, str. 102.

*Ti budiš veselost, što je nekad bila,
Kikot, tu, i mom krik, vrisku i vapaju.
U tebi nema crva, ni sa groba.
Ti blistaš, kao kroz suze ljudski smeh.
U tebi jedan orač peva, i u zimsko doba,
Preliviše krv, kao vino, u novi meh.
A kad mi klone glava i budu stali sati,
Ti ćeš me znam poljubiti kao mati.²⁸*

Ova upečatljiva slika Đurića na kraju romana, koji panoramski gleda grad i oseća neizmernu privrženost svom gradu, ne može čitaoca ostaviti ravnodušnim, čitalac se ovde potpuno saživljava sa likom Đorđa Đurića i njegov Beograd provejava nam kroz misli. Poput Crnjanskog, kome je Beograd zvezda Zornjača, i Tokin u svom romanu ne dozvoljava da nam Beograd na kraju završi u lošem sećanju. Beograd na kraju mora da ostane gord i divan. Iako je pretrpeo mnoga razočaranja, Đurić silazi u grad: *sa osmehom koji ga nije napuštao više. To je bio osmeh saznanja, svesti, smirenja.*²⁹ Tokin je izabrao sjajan način da svoj roman privede kraju, izabrao je da prikaže Đurića, koji se vraća svom divnom gradu pun sebe i samopouzdanja.

Roman *Terazije* Boška Tokina možda je jedan zaboravljen roman, ali ovaj roman nije zagubljen. On postoji i u svakom je trenutku dostupan čitaocu. Treba ga čitati, jer Tokin je ovaj roman napisao kao da režira film što je krajnje neuobičajeno čak i danas, osam decenija posle objavljivanja romana *Terazije*. Mnoštvo sjajnih slika: ličnosti, grada, prirode, raspoloženja nižu se kao na filmskom platnu i imaju za cilj da drže čitaočevu pažnju na visokom nivou. Koristio se originalnom tehnikom dok je konstruisao svoj roman, a slika Beograda proistekla

²⁸ Miloš Crnjanski, *Lirika Itake i sve druge pesme*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2002, str. 143.

²⁹ Boško Tokin, *Terazije*, str. 153.

iz njegovog pera je nesvakidašnja. Svi, koji misle da poznaju Beograd, treba da pročitaju Tokinovu viziju Beograda, sigurno će puno saznati od ovog neobičnog pisca.